

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY
STAROVEKU

GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY
STAROVEKU
GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

GILGAMEŠ • SINUHET • AENEAS

PERFEKT

Texts © Vojtech Zamarovský 1999, 2000, 2001, 2002, 2018 (heirs)
Illustrations © Luboslav Paľo
Design © Pavol Janoško, DTP Perfekt
Slovak edition © Perfekt 2018

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Vojtech Zamarovský

VELKÉ PRÍBEHY STAROVEKU

Text: Vojtech Zamarovský
Ilustrácie: Luboslav Paľo
Úvodný text: Michal Habaj

Jazyková redaktorka: Marta Moravčíková
Grafická úprava: Pavol Janoško, DTP Perfekt

Prvé slovenské vydanie

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, Bratislava 811 08, ako svoju 812. publikáciu.
Rok vydania: 2018

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na internetových portáloch
www.martinus.sk, www.dibuk.sk a ďalších.

Tlač: KASICO, a. s., www.kasico.sk

ISBN 978-80-8046-894-1

VELKÉ PRÍBEHY SLÁVNÝCH CIVILIZÁCIÍ

Iba zriedka sa pritrafí, aby sa v jednej knihe stretli príbehy z takých rozdielnych období a civilizácií, ako je to v tomto prípade. Príbehy o Gilgamešovi, Sinuhetovi a Aeneovi patria k tomu najslávnejšiemu, čo nám starovek zanechal a napriek rozdielnemu pôvodu ich mnohé spája. Čas preukázal silu každého z nich, lebo napriek tisícročiam, ktoré prešli od ich vzniku, dodnes sa čítajú, analyzujú, prekladajú, napodobňujú, inšpirujú sa nimi autori románov, divadelných hier, filmov či muzikálov. Čo dáva týmto príbehom silu presvedčiť a zaujať, ktorá je pre ne typická? Všetky tri príbehy sa viažu k obdobiam sprevádzaným premenami, hľadajú obraz novej spoločnosti, zmierenie medzi ľuďmi a veria v budúcnosť. Každý z nich sa zaoberá základnými otázkami človeka, jeho smerovaním, zmyslom života, osudom, charakterom. Ich myšlienková hĺbka im prepožičiava trvalú platnosť a jazyk, obrazy, zápletky zasa čitateľnosť. Sú to teda príbehy o ľuďoch, ich omyloch, hľadaní a viere, a ako také si získavajú aj pozornosť dnešných čitateľov.

Príbehy všetkých troch hrdinov prerozprával pre slovenských čitateľov neopakovateľným spôsobom Vojtech Zamarovský. V jeho podaní postavy ožívajú vo vlastnom šate, on ich svojím jazykom aktualizoval a priblížil dnešnému čitateľovi, ale ani pri jednom z týchto príbehov nemôžeme zabudnúť, že vychádzajú zo starovekých predlôh, ktorým venujem nasledujúce riadky.

Epos o Gilgamešovi

Na prelome štvrtého a tretieho tisícročia pred Kr. začali obyvatelia južnej Mezopotámie používať písmo. Dnes ho voláme klinové, lebo sa skladalo z malých symbolov pripomínajúcich klin. Spočiatku našlo uplatnenie iba v hospodárskom živote. Pisári vytvárali znaky pre zvieratá, plodiny, objemy, váhy a čísla, časom však vznikalo stále viac pisárskych škôl, objavovali sa nové a nové znaky a na konci tretieho tisícročia vedeli pisári zaznamenať nielen počty odovzdaných alebo prijatých plodín, ale i myšlienky a príbehy. Mladí pisári sa v školách učili písať prepisovaním tradície, ktorá sa dovtedy šírila iba ústne. Písalo sa na drevo potiahnuté voskom alebo na hlinené tabuľky. Zatiaľ čo prvý spomínaný nosič pohltil čas, hlinených tabuliek sa našlo nepreberné množstvo rôznych veľkostí a neraz popísané z oboch strán. Orientu poskytovali základný písací materiál na uchovanie klinopisného slova celých tritisíc rokov.

Niekedy v priebehu tretieho tisícročia pred n. l. sa na juhu Mezopotámie dostal na hlinené tabuľky prvý raz i príbeh o Gilgamešovi, ktorého Sumeri volali Bilgameš. Nanešťastie nevieme presne, kedy príbeh vznikol, najstaršie zachované zmienky sú až z 21. storočia pred n. l., ale príbeh bol zrejme omnoho starší a na tabuľkách sa mohol objaviť už skôr. Dnes je z tejto sumerskej verzie zachovaných iba niekoľko fragmentov, z ktorých sa zdá, že vytvárali vlastný rozprávačský cyklus nesúvisiaci s neskoršou akkadskou verziou, ktorú dnes považujeme za štandardný text eposu.

V južnej Mezopotámii nežili iba Sumeri. V treťom tisícročí by sme v nej počuli okrem sumerčiny aj semitský jazyk dnes označovaný ako akkadčina. Akkadi vytvorili okolo roku 2340 pred n. l. prvý teritoriálny štát v dejinách, Akkadskú ríšu, a v nasledujúcom tisícročí sa stal ich jazyk hlavným dorozumievacím prostriedkom Mezopotámie. Od čias starobabylonského panovníka Chammurapiho zohrávalo v južnej Mezopotámii hlavnú

úlohu mesto Babylon. Jeho obyvatelia používali akkadčinu označovanú ako starobabylončina a práve v ich jazyku zostali zaznamenané ďalšie fragmenty eposu pochádzajúce z 18. storočia. Hrdina sa v nich už objavuje ako Gilgameš, ale pretože epos zostal zachovaný iba vo veľmi nekompletnej podobe, jeho príbeh by sme iba na základe týchto fragmentov vyrozprávať nevedeli. Príbeh, ako ho poznáme dnes, bolo možné vyrozprávať až vďaka akkadským tabuľkám, ktoré sa našli v paláci asýrskeho kráľa Aššurbanipala v Ninive. Aššurbanipal vládol v siedmom storočí pred n. l. a môžeme ho považovať za posledného významného kráľa z dlhej línie úspešných asýrskych panovníkov. Darilo sa mu na ťaženiach v Egypte i v Iráne, zakladal si však aj na vzdelaní. Podľa všetkého vedel čítať a písať a v jednom zo zachovaných textov sa chváli: *Boh Nabu, božský pisár, mi udelil ako dar svoju múdrosť. Bohovia vojny a lovu Ninurta a Nergal, obdarili moje telo mužnosťou a neprekonateľnou silou.* V hlavnom meste ríše vybudoval Aššurbanipal najväčšiu knižnicu dovtedajších dejín. Stála na citadele a jej dôležitou súčasťou bolo skriptórium, kde pisári prepisovali náboženské a literárne skladby prichádzajúce z mezopotámskych miest. Bola medzi nimi aj v súčasnosti štandardná verzia Gilgamešovho príbehu, zachovaná na jedenástich tabuľkách (niekedy sa mylne pridáva i dvanásta). Ide o tú istú, ale kompletnejšiu verziu príbehu známeho už v starobabylonskom období a viaceré časti textu oboch variantov, starobabylonského i akkadského, sú dokonca identické. Text niekedy medzi 13. až 11. storočím pred n. l. redigoval istý Sinlikeunninni, ktorého meno v preklade z akkadčiny znamená niečo ako „Ó slnečný boh, prijmi moje meno“. Vieme, že sa živil ako exorcista, čo bolo v Mezopotámii dôležité a vážene povolanie a vieme aj to, že jeho predkovia patrili medzi pisárov v Uruku, ale tým sa správy o tomto mužovi končia.

Gilgamešov príbeh sa teda v siedmom storočí pred n. l. ocitol v Ninive. Asýria v tom čase už nepredstavovala neotra-

siteľnú veľmoc, naopak stále viac ňou otriasali zlé úrody, sucho, sociálne a etnické nepokoje. Je zaujímavé, že Aššurbanipal, a platí to i pre iných panovníkov, oživuje založením knižnice zašlú slávu starých čias práve vtedy, keď sa blíži jej koniec. Záver siedmeho storočia pred n. l. priniesol Asýrčanom niekoľko zdrvivých porážok a v roku 612 pred n. l. padlo pod náporom Babylončanov z juhu a Médov z hôr i Ninive. Mesto, palác i knižnica skončili v troskách a práve v nich našiel tabuľky s eposom o viac ako dvetisíc rokov neskôr hrdina osmanskej archeológie, Hormuzd Rassam. Tabuľky objavil v roku 1853, ale prečítať ich nevedel. Ako prvý si epos po tisícročiach prečítal približne dve desaťročia po nájdení tabuliek George Smith.

Štandardná verzia Gilgamešovho príbehu vychádza práve z tabuliek nájdených v Ninive. Ide o najlepšie zachované exempláre, ale ani tie nie sú bez medzier. Editori a prekladatelia textu zvykli tieto medzery zaplňať výňatkami starších verzií, prípadne ich vynechávali alebo svojvoľne dopĺňali, celý text eposu však v nijakom prípade nemáme. Hlinené tabuľky s klinopisnými akkadskými variantmi sa našli aj mimo Mezopotámie v Anatólii, Levante, Arménii či v Elame, lebo akkadčina bola v druhom tisícročí jazykom diplomacie a literatúry na celom Prednom východe.

Presuňme však teraz pozornosť od tabuliek a textu k príbehu. Ten zjavne patril medzi najpopulárnejšie príbehy akkadskej literatúry. Nesie v sebe veľa tradičnej orientálnej múdrosti, ale i mnohé záhady. Zrejme nikdy nebudeme môcť s istotou povedať, či hlavný hrdina, urucký kráľ Gilgameš, skutočne žil a vládol. Nejaký Gilgameš sa však v mezopotámskych dejinách podľa všetkého objavil. Muž tohto mena sa spomína ako piaty kráľ v sumerskom kráľovskom zozname, vládol údajne 126 rokov a zrejme sa zapísal do pamäti svojich súčasníkov natoľko, že si jeho meno posúvali ďalšie generácie a spájali s ním i udalosti, s ktorými skutočný Gilgameš nemal nič spoločné.

Hľadanie Gilgamešovej historickej podstaty je dnes už síce márne, myšlienková náplň jeho príbehu však zostáva. Rozprávania v sebe nesie viacero rovín a jedna z nich zosobňuje ľudský boj so smrteľnosťou. Hlavný hrdina sa ju snaží preklenúť, ale neuspeje a prichádza k poznaniu, že človek sa môže snažiť iba o nesmrteľnosť svojho mena, ale nie fyzickej podstaty. Epos skúma a odpovedá na otázky týkajúce sa vládnutia. Zárodok príbehu totiž vznikajú v čase keď sa v Sumeri konštituuju prvé dynastie a Gilgameš je v mnohom vzorom pre nasledujúce generácie panovníkov. Stará sa o krajinu, dáva kopať studne, z Amanu či Libanonu priváza cédrové drevo, spúšťa námornú plavbu a zabezpečuje bezpečnosť jej obyvateľov. Panovník je však hlavne spojením ľudí s bohmi, ktorých vôľu plní za každých okolností. V tomto smere sa Gilgameš mnohému priučil od Utanapištiho, predchodcu biblického Noema. Utanapišti prežije potopu, zachráni sa a Gilgameša na jeho ceste hľadania zmyslu vecí poučí o význame chrámov a rituálov. Gilgamešov príbeh však neslúžil iba spoločenskej elite, jeho múdrosť patrila celej spoločnosti, v ktorej vzniká a ktorá ho formuje. Človeka učí sústrediť sa na súčasnosť, vlastný život, vedie k plneniu povinností, ale nie v zmysle trudného otročenia, ale šťastného prežívania vlastnej existencie.

Rôzne prvky príbehu sa stali súčasťou ďalších prednovýchodných kultúr a objavili sa i v nám známych skladbách, v ktorých na ne narážame bez toho, aby sme si to uvedomovali. Je to tak napríklad v Starom zákone, v príbehoch, ktoré sú pritom v našej kultúre chronicky známe. Ide o príbehy o rajskej záhrade a o potope. V akkadskom príbehu o rajskej záhrade sa stretávame so zrodením človeka, ktorého boh stvorí z hlíny. Muž potom stretne ženu a tá ho skúša, až nakoniec od nej prijme jedlo, uvedomí si svoju nahotu a musí opustiť raj. Spolu s tým, že had pripraví tohto prvého človeka o nesmrteľnosť, ide o súčasť príbehu, ktorý sa stal jedným zo základných kameňov Starého zákona v podobe zážitkov biblického páru Adama a Evy. Príbeh

o rajskej záhrade mohol kolovať Orientom a dostal sa z Mezopotámie do židovskej spisby, ale nedá sa vylúčiť, že biblickí autori pri ňom nadviazali priamo na mezopotámsky príbeh. K druhej možnosti sa moderné bádanie prikláňa najmä v príbehu o potope. Biblický príbeh v ňom nielen nadväzuje na prvky akadskej predlohy, ale aj na ich usporiadanie a môže byť skutočne jej priamym odrazom.

Príbeh Egyptana Sinuheta

Sinuhetov príbeh býva považovaný za najlepšie dielo egyptskej literatúry v období strednej ríše a je na ňom vidieť, že v prípade niektorých diel sa hodnotenie čitateľov nemení. Sinuhetov príbeh totiž nepovažujeme za skvost iba my, ale medzi to najlepšie ho radili už starí Egypťania. Vyplýva to z množstva nájdených fragmentov textu. Z obdobia strednej ríše sa našlo päť fragmentov na papyrusoch, z obdobia novej ríše sa na papyrusoch zachovali dva exempláre a na keramických črepopoch ďalších dvadsaťpäť. Celkovo teda existuje niekoľko desiatok exemplárov, ani jeden však neuchováva celý text; viaceré sú iba fragmentárne.

Najlepším zachovaným variantom príbehu je paradoxne najstarší z textov. Zachoval sa na papyruse, ale kde bol presne nájdený, už s istotou nevieme, zvyčajne sa predpokladá, že patril do súkromnej hrobky niektorého z Tébanov. V Tébach, v hrobke neďaleko neskoršieho Ramesseho, našli archeológovia aj ďalší zachovaný text. Oba tieto papyrussy sa dnes nachádzajú v Berlíne a poskytujú nám základnú predstavu o príbehu od začiatku až po koniec. Ďalšie fragmenty textu sa dnes nachádzajú v zbierkach po celom svete.

Kedy presne príbeh vznikol? Odohráva sa na pozadí smrti Amenemheta I. a vlády Senvosreta I. (vládol asi 1956 – 1910 pred n. l.), za ktorého vládnutia alebo krátko po ňom sa zrejme

objavil, nevieme to však bezpečne. Najstarší nájdený text príbehu pochádza z obdobia sto až stopäťdesiat rokov po Senvosretovej smrti, takže obdobie vzniku príbehu môžeme „zúžiť“ na necelé dve storočia.

Amenemhet pôvodne pôsobil na dvore Mentuhotepa IV., jeho presnú funkciu nepoznáme, možno bol vezírom. Po jeho smrti nastúpil na trón a založil dvanástu dynastiu. Jeho vládnutie sprevádzala opozícia, ktorá bola nakoniec úspešná, lebo Amenemhet bol zavraždený a nahradil ho jeho syn. Do týchto udalostí nás prenáša i začiatok Sinuhetovho príbehu, ktorého rozprávanie tu pripomína iný text známy ako *Amenemhetovo ponaučenie synovi*, v ktorom Amenemhet posmrtno opisuje, ako bol zavraždený. Sinuhet v našom príbehu pôsobí ako sluha kráľovnej Neferu, Amenemhetovej dcéry a Senvosretovej manželky, postava hlavného hrdinu nás tak privádza priamo do centra dynastického a politického diania. Po tom čo sa Sinuhet do počul o kráľovom zavraždení, ušiel. Dôvod úteku zostáva záhadou. Príbeh ho síce viackrát naznačuje, ale nikdy jasne nevysslovuje. Možno sa bál, že ho vrahovia zabijú pre jeho vzťahy s kráľovskou rodinou, alebo sa, naopak, bál, že ho budú kráľovi sluhovia spájať s vrahmi. Sinuhet našiel nové útočisko v Sýrii, kde sa vypracoval a stal sa kmeňovým náčelníkom. Podobne ako v židovskej tradícii porazil Dávid Goliáša, porazil Sinuhet na čele svojich ľudí omnoho silnejší kmeň a preslávil sa. O jeho úspechoch sa do počul i faraón, ktorý ho povolal naspäť do Egypta. Sinuhet sa síce bál vrátiť, lebo si nebol istý prijatím na dvore, ale zároveň po návrate túžil, lebo si chcel pripraviť dôstojnú hrobku, ktorá bola podstatným prvkom egyptskej viery v posmrtný život. Obavy hlavného hrdinu sa nakoniec ukázali ako neopodstatnené, lebo faraón prijal Sinuheta nad očakávanie dobre.

Nemáme nijaký dôkaz o historickosti Sinuhetovej postavy a nenašla sa ani jeho hrobka, opísaná na konci príbehu. Meno Sinuhet sa v textoch z obdobia strednej ríše objavuje viackrát,

ale nikdy nejde o postavu z príbehu. Časť autorov predpokladá, že Sinuhet skutočne žil a jeho príbeh vznikol z jeho vlastnej zidealizovanej autobiografie. Tento typ textov sa množil od konca starej ríše, nebolo by teda až také prekvapivé, keby sa príbeh vyvinul do dnešnej podoby na základe autobiografie pridaním literárnych a historických prvkov. Prítomnosť autobiografického textu v rozprávaní naznačuje titulatúra na začiatku a uvedenie do ďalšieho textu spojením „On hovorí“, na ktoré však už nadväzuje rozprávanie v prvej osobe. Tieto prvky sú zjavne doplnené znakmi typickými pre literárne formy kráľovských hymnov a kráľovských listov. Proti fiktívnosti jadra príbehu hovorí i to, že v texte sa objavujú konkrétne mená, miesta, v príbehu neprebiehajú zázraky ani sa tam neobjavujú monštrá alebo bájne bytosti, ako to býva vo vyfabulovaných dejoch. Napriek týmto argumentom považuje časť autorov príbeh iba za fikciu, prípadne sa otázke vyhýba, lebo bez ohľadu na prípadnú reálnu existenciu Sinuheta, sa s ním už dnes stretávame iba ako s románovou postavou.

Sinuhetov príbeh sa rozšíril do všetkých oblastí, kde mali Egyptania nejaký vplyv, vrátane Levanty. Je možné, že tvorí jadro biblického rozprávania o Dávidovi a Goliášovi ako i príbehu o Jozefovi, ktorého bratia predajú do otroctva, kde Jozef, ako pred ním Sinuhet, dosiahne význačné postavenie (síce nie v otroctve, ale v cudzine). Oba príbehy sa končia pozitívne; Jozef sa zmieri s bratmi a Sinuhet sa vráti do vlasti. Podobnosti zrejme nie sú náhodné. Príbehu sa nevyhli ani moderní tvorcovia. Thomas Mann ho použil pri písaní románu *Jozef a jeho bratia* a medzinárodnú slávu zabezpečil príbehu v roku 1945 fínsky autor Mika Waltari románom *Egyptan Sinuhe*. Waltari si však príbeh upravil, vsadil ho do 14. storočia pred n. l. a úplne iného historického kontextu. Práve podľa Waltariho verzie nakrútil Michael Curtiz v roku 1954 rovnomenný film. Na záver už len jedna pripomienka: Sinuhet prenikol i do vesmíru, lebo v roku 1939 po ňom pomenoval objavený asteroid.

Vergíliova Aeneis

Ešte skôr ako sa Rimania mali možnosť zoznámiť s *Aeneidou*, šírili sa Rímom správy, že Vergílius tvorí čosi väčšie ako bola Homérova *Iliada*. Rímu chýbalo podobné dielo, aké dal Grécku Homér, rímska literatúra nemala skladbu, ktorá by podobným hrdinským spôsobom oslávila rímskych predkov, skladbu o ktorú by sa mohlo oprieť rastúce rímske sebavedomie a ktorá by zároveň vzdala hold dobovej súčasnosti. V Ríme pritom vládli dobré časy a Rimania cítili, že majú byť na čo hrdí. Skončili na nekonečné občianske vojny a Augustus dal ríši taký žiadaný mier. Republika sa už síce stávala minulosťou, ale vláda jedného muža a počiatky cisárstva Rímu priniesli dostatok i slávu. Rimania dobyli známy svet, vládli aj Grékom, ale ich vojenské víťazstvo zostávalo v tieni gréckej kultúrnej prevahy. *Iliada* rímsky príbeh stále zatieňovala. Napokon, i Rimania považovali za svojho zakladateľa práve jedného z jej hrdinov, Aenea. Čakalo sa teda na niečo veľké, na vlastný rímsky epos, ktorý preukáže rímske možnosti i na literárnom poli a ku koncu posledného storočia pred Kr. sa už nahlas šepkalo, že jeho autorom bude Vergílius. Tento inak plachý muž, ktorý nemal rád verejné vystupovanie, sa narodil v roku 70 pred n. l., vzdelanie získal vo viacerých italských mestách v čase, keď už Itáliou kolovali Catullove alebo Lucretiove básne. Svoje prvé významné básne *Spevy pastierske*, na ktorých pracoval tri roky, venoval Vergílius Octavianovým (Octavián bol neskôr známy ako Augustus) legátom Polliovi a Varovi. Niekedy po roku 36 pred n. l., keď si Octavianus posilňoval pozíciu a rímsky svet sa blížil k jednému zo svojich najdôležitejších okamihov, k bitke pri Actiu, v ktorej Octavianus porazil Marca Antonia a stal sa rozhodujúcim mužom v celej ríši, začal Vergílius pracovať na *Spevoch roľníckych*. Vergílius v nich podporuje Octavianovo postavenie a neváha vyhlásiť, že práve tomuto mužovi je osudom predznamenané, stať sa bohom. Krátko po bitke pri Actiu začal Vergílius písať

poetický manifest Octavianovho obdobia, ktorým sa stala *Aeneis*. Je to hold vládcovi impéria a oslava minulosti, ktorá ho vyniesla na trón, Vergílius však v epose nezabúda vysloviť ani vieru v budúcnosť pod novým vládcom. Na epose pracoval dlhých jedenásť rokov. Druhú, štvrtú a šiestu knihu predniesol Augustovi osobne, ale v roku 19 pred n. l. zomrel a epos zostal nedokončený. Antické pramene tvrdia, že Vergílius nezniesol predstavu nedokončeného diela a pred smrťou vyslovil želanie, aby vykonávatelia jeho poslednej vôle rukopis s *Aeneidou* spálili. Na pokyn samotného Augusta, ktorý dal báseň vydať, lebo tušil, že *Aeneis* môže prepožičať jeho menu a činom večný život, sa to však nestalo.

Vergílius rozpracoval príbeh o založení mesta legendárnym Aeneom do dvanástich kníh. Začína sa vo východnom Stredomorí trójskym loďstvom, ktoré sa plaví do Itálie. Juno (grécka Héra) Trójanom nežičí, lebo podľa veštby raz ich potomkovia – Rimania – zrovnajú jej obľúbené Kartágo so zemou, navyše ju ohrdol mladý trójsky princ Paris, keď ju spomedzi bohýň neoznačil za najkrajšiu. Z pomsty Juno presvedčí vetry, aby flotilu zmietli, zachrání ich však boh mora Neptún a stroskotancov nechá priplávať do severnej Afriky, do Kartága, kde sa do Aenea zahľadí kartáginská kráľovná Dido. Aeneas v Kartágu vyrozpráva svoj príbeh, uvedie obliehanie a dobytie Tróje, útek, a ako i plavbu Stredomorím, v priebehu ktorej sa Trójanovia plavili okolo Trácie a navštívili Strofady, kde sa stretli s harpyou Celaenou. Ďalej sa dozvedáme, že putovali do Buthroty, kde našli Hektorovu vdovu Andromachu a Aeneas tu stretol aj Heléna, jedného z Priamových synov, nadaného vešteckým umením. Práve Helénos prezradí Aeneovi, že jeho italskí potomkovia budú vládnuť svetu. Plavba pretkaná dobrodružstvami pokračuje a Aeneas skončí svoje rozprávanie pristátím v Kartágu. Dido si pri jeho slovách uvedomila, že Aenea miluje a on jej lásku opätuje. Lúboštný príbeh ukončí Jupiterovo napomenutie Aenea. Najvyšší z bohov mu pripomenie jeho povinnosti,

načo Aeneas opustí Kartágo aj nešťastnú Dido. Kráľovná svoju bolesť neuniesla, napichla sa na Aeneov meč prisahajúc večné nepriateľstvo medzi Aeneovými potomkami a Kartágom, nepriateľstvo, ktoré, ako ukázala história, rozpúta tri púnske vojny a skončí sa pochovaním fenického Kartága.

Zanechávajúc za sebou mŕtvu Dido plavia sa Trójanania smerom k Itálii, zakotvia na Sicílii a Aeneas usporiada hry na počesť svojho zosnulého otca Anchisa, ktorý zomrel krátko predtým. Anchises sa zjaví Aeneovi v sne a povie mu, aby zostúpil do podsvetia, kde sa dozvie viac o rímskej minulosti. Aeneas tak spraví a hnaný vidinou budúcej slávy Ríma sa vráti medzi živých. Trójanov privedie do Latia, chce sa oženiť s dcérou latinského kráľa Laviniou, ale opäť zasiahne pomstychtivá Juno a presvedčí latinskú kráľovnú Amatu, aby svoju dcéru radšej vydala za Turna, vládcu miestnych Rutulov. Aeneas získa na svoju stranu proti početným Rutulom Etruskov a Arkaďanov, Latiom sa rozprúdia krvavé boje a Aeneas nakoniec Turna v bitke zoči-voči zabije.

Viacerí básnici napísali svoje diela pri príležitosti víťazstva niektorého z vojvodcov, báseň pri príležitosti Caesarovej invázie do Británie napísal dokonca i Cicero, no Vergíliov vzťah k Octavianovi sa zdá osobnejší. Propaguje jeho úspech, oslavuje pôvod a schopnosti, najmä však zoznamuje rímsku verejnosť bližšie s postavou jeho domnelého predka Aenea, ktorý nemusel byť medzi Rimanmi až taký známy. V Ríme sa šírili mnohé povesti o jeho založení, a nie všetky považovali Aenea za dávneho rímskeho predka. Poznali ho však vzdelaní Rimania, ktorým sa dostala do rúk *Iliada*. V jej príbehu sa objavuje viackrát. Prvý raz sa s ním stretávame pri súboji Diomeda a Pandara. Aeneas vezie Pandara na svojom voze a snaží sa mu pomôcť, no márne. Diomedes Pandara zabije a potom útočí i na Aenea, ktorého zraní a bol by ho i zabil, keby ho nezachránil Apolón. Druhý raz sa Aeneas objavuje v *Iliade* v podobe pomstiteľa, keď zabije dvoch Grékov, keď Agamemnon, veliteľ Achájcov, zabil jedné-

ho z jeho druhov. Následne si však Aeneas netrúfa na Menelaa a jedného jeho spolubojovníka. O čosi neskôr sa Aeneova postava vynára znova a Aeneas opäť vychádza z boja ako porazený, keď ho poraní najhrdinskejší z Grékov, Achilles. Aenea zachráni bohovia pre jeho zbožnosť a božský pôvod, veď jeho matkou je samotná Afrodita.

Od hrdinov *Iliady* alebo od gréckych bohov odvodzovali svoj pôvod takmer všetky obce v Stredomorí, ktoré sa dostali s Grékmi do kontaktu, prečo sa však v súvislosti s Rímom dostal do popredia práve Aeneas, zostáva nejasné a patrí to k nezodpovedaným otázkam hlbokej minulosti. Niekoľko podstatných momentov však naznačuje *Iliada*. Homérov Aeneas síce nevystupuje ako neporaziteľný bojovník a nevyznačuje sa ani neochvejnou odvahou, zosobňuje však hodnoty, ktoré v Ríme oceňovali. Bol zbožný, vytrvalý a jeho božský pôvod mu zabezpečoval dobrú budúcnosť. Ako prvý písal v Ríme o Aeneovi básnik Naevius (3. stor. pred n. l.) a jeho príbeh poznal i jeho následník Ennius (2. stor. pred n. l.). Aenea radil medzi svojich predkov rod Iuliovcov, do ktorého patrili i Caesar, ktorý dal Aenea vyobraziť na strieborných denároch, ako nesie svojho otca Anchisa, s vyobrazením Pallas Atény, známym ako palladium. Caesar neskôr adoptoval Octavianu/Augusta, pre ktorého sa Aeneus stal spojením medzi ním a počiatkami rímskej minulosti. Vergílius teda nemusel nad témou oslavnej básne Augustovho obdobia dlho premýšľať.

Príbeh eposu vyrozprávaný Vergíliom však nie je napriek jeho dobovým oslavným zámerom iba Augustovou apoteózou, ale nesie myšlienkovú hĺbku, dokazuje význam cnosti na ceste k ľudskému šťastiu, kladie do popredia odvahu a vytrvalosť či dobrý osud. Vergílius prerozprával svoje myšlienky napínaivo, dôstojne a zároveň bohatým a ladným jazykom. *Aeneis* preto patrila od svojho vzniku k najobdivovanejším a najštudovanejším dielam európskej literatúry. V druhom storočí sa radila do základnej látky vzdelanosti rímskych chlapcov a na jej posta-

vení nezmenilo nič ani kresťanstvo; epos bol považovaný za vrchol rímskej literatúry tak ako *Iliada* bola považovaná za základné dielo gréckej literatúry. V neskoršom období sa neobjavila generácia, v ktorej by si *Aeneis* nenašla neochvejných priaznivcov. Z obdobia renesancie patrí medzi najznámejších Dante Alighieri, ktorý v *Božskej komédii* z eposu viackrát cituje. V moderných dejinách sa nestala iba zdrojom literárnej recepcie, ale poskytla inšpiráciu filmovým tvorcom, autorom divadelných hier či muzikálov a dodnes pripomína rímske dedičstvo západnej kultúry.

Michal Habaj

GILGAMESŠ